

HOLMI

XIX. évfolyam 10. szám

2007. október

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Fodor Géza, Szalai Júlia, Voszka Éva

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter, Domokos Mátyás,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László,
Ludassy Mária, Nádasdy Ádám, Rakovszky Zsuzsa.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

TARTALOM

- Vajda Miklós*: Anyakép, amerikai keretben • 1239
Térey János: Fürdőhely futtában • 1257
Kiss Judit Ágnes: Kölcsönlakás • 1260
Zaj • 1261
Makedón dallam • 1261
Pálfalvi Lajos: Az ifjú Gombrowicz gyötrelmei • 1262
Cseke Ákos: K. • 1272
Szántó T. Gábor: Orbán Ottó temetésén • 1281
Miklya Zsolt: Nem a karod • 1282
A karfán túl • 1282
Árnyékfogó • 1283
Miklya Luzsányi Mónika: Feketén, fehérén • 1283
Jónás Tamás: Rab-elégiák • 1289
Somssich-Szógyény Béla: Rumos tea • 1290
„Hol van a konzoltükör...” (I). Egy kispesti polgárasszony fél
évszázada. *Hoffstaedter Lajosné* szavait
Lenkei Júlia jegyezte le • 1310
Bari Károly: Ősz • 1326
Sopotnik Zoltán: Futósár • 1327
Futónyár • 1327
Futómítosz • 1328
Voigt Vilmos: Anekdotikus érvelés egy ügy érdekében
(Lectori jelentés Marót Károly
tanulmányairól) • 1328
Centauri: Kékangyal • 1334

FIGYELŐ

- Mesterházi Mónika:* „Élnem hiteles magamat” (Rába György: Földlakó) • 1342
- Tözsér Árpád:* Keserű semmittevés mint metafora (Lövétei Lázár László: Két szék között) • 1347
- Bodor Béla:* „...Amit látni akartunk, mindvégig az volt, ami néz” (Babiczy Tibor: Levegővétel) • 1352
- Rózsa Erzsébet:* „Berlinben éjszaka is nappal van, csak épp égnek a lámpák” („Berlin, drágám. Csukja be, kérem, a szemét”. Magyar írók Berlinről) • 1354
- Albert Pál:* Csillaghullás („Monumenta”. Anselm Kiefer kiállítása a párizsi Nagy Palota csarnokában) • 1358
- Rugási Gyula:* Zsidóság és filozófia (Staller Tamás: Zsidóság és filozófia. Szerkesztette Babits Antal; Szaadjá gáon: Hittételek és vélemények könyve. Szerkesztette Jutta Hausmann, Lichtmann Tamás, fordította Hegedűs Gyöngyi; Ábrahám ibn Daud: A magasztos hit. Szerkesztette Babits Antal, fordította Kohn Zoltán; Moses Mendelssohn: Phaidón, avagy a lélek halhatatlansága. Szerkesztette Kiss Endre, fordította Rathmann János) • 1360
- Forgács Éva:* Az emigráns festő (Csernus Tibor, 1927–2007) • 1369

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág
Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp. VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp. 1900)
További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
Előfizetési díj fél évre 2500, egy évre 5000 forint, külföldön 50, illetve 100 euró
Tördelte: Kardos Gábor. Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

A HOLMI honlapja: www.holmi.org

ISSN 0865-2864

Vajda Miklós

ANYAKÉP, AMERIKAI KERETBEN*

„Mert akkor szól tisztán a húr,
ha némaság kíséri mélyen,
mikor a hang mögé zenétlen,
vér-lüktetésü nesz simul;
s riadt és esztelen a század,
ha hívsága mögött nem állhat
valami mozdulatlanul.”

(Rilke/Nemes Nagy Ágnes)

ÍGY LETTÜNK)

Áll a konyhában, egy konyhában, nem a mi konyhánkban, a mi egykori konyhánkban, a mi egykori konyháink egyikében, hanem az ő saját konyhájában, amely nekem idegen, nem konyhám, és főz, kavargat valamit. Nekem főz. Ez is új, idegen. De ott áll, és azt ismétli, ahol és amit én akarok, amit én éppen akarok. Ő nincsen, én még vagyok. És akarok. De ha nem, ő akkor is jön-megy, tesz-vesz, belép a fejembe, szólít, beszél és hallgat, örül és szenved, gondol vagy néz rám, telefonál, kérdez, ír nekem, mintha élne. Telhetetlen vagyok; a rajtam kívüli, a privát, az előttem és utánam, a nélkülem való léte is érdekel, azt is próbálgatom kirakni az összegyűjtögetett mozaikdarabkákból, de mostanában bármit csinál, az, nem tehetek róla, mind és mindig nekem, miattam, általam, értem, velem vagy révemem van – persze, pontosabban, volt.

Most éppen azt akarom, hogy ott álljon, abban a konyhájában, és kavargasson. Mondjuk, egyik odakint tanult specialitását, kaprimártást a grillen sercegő steakhez. De gyakran ismételtetek vele sok egyebet is; például mostanában azt is szeretem titokban, az ágyamból nézni, ahogy lefekvés előtt hosszan lesminkel a hatalmas, aranykeretes, antik velencei tükör alatt álló antik öltözőasztalánál, és ezüstkeretes, szintén antik állótükörében szakszerűen szemügyre veszi magát, aztán krémes vattagombócokkal kis körkörös mozdulatokat végez, módszeresen és mindig pontosan ugyanúgy, szükség szerinti grimaszokat vág, mikor kell, fél arcát fölfújja, megdolgozza a bőrét, utána bekeni többek közt egy folyadékkal, amelyet „rázókeverék”-nek hív, ez azonnal rászárad, és olyan lesz tőle az arca, mint egy fehér bohócé. Aztán letörli, és én újra elalszom. A szoba csupa tükör, a hatajtós beépített szekrény minden ajtaja is földig érő tükör. Az ágyam itt, az ő hálószobájában áll, a gyerekszobában a német Fräuleinom alszik. Néha újra fölbredek, mikor késő éjszaka sárga selyempongyolában halkán belép a fürdőszobából, és még hallom, mikor újabb, ezúttal már éjszakai krémek alkalmazása után ő is ágyba kerül, fészkelődik, elhelyezkedik, megköszörüli a torkát, és utána jól esően fölsóhajt, majd élvezettel nekilát az alvásnak, nyitott szájjal, hangosan, elégedetten kilélegzik, pontosan úgy, ahogy, rajtakaptam magamat, manapság én. Vagy elnézem, ahogy délelőtt tizenegy felé kifestve, kosztümben, kalapban, kesztyűben, magas sarkú cipőben beül a kocsiba, fölhajtja arca elől az éppen divatos, ritka szemű fátylat, kitolat a garázból, megfordul a kertben, és a bal oldalon – még bal oldali közlekedés

* Részlet egy készülő könyvből.

van – elindul lefelé a Sas-hegyi, ma Hegyalja úton a Belvárosba *kommissiózni*, és hogy utána a nemrég megnyílt Mignon eszpresszóban, amely az első ilyen Magyarországon, vagy a Gerbeaud-ban találkozók a barátnőivel, esetleg apámmal is, aki néha átsétál az irodájából, és megbeszéljük az esti, a másnapi programot, vagy ami épp foglalkoztatja őket. Innen aztán együtt jönnek haza ebédelni. Vagy mikor Márianosztrán, esetleg már később, Kalocsán, a havi beszélő végén a géppisztolyos fegyőr elvezeti, és a sűrű dróthálóval kettéosztott teremből a nagy Sztálin- és Rákosi-képek alatti kétszárnyú vasajtón kifelé terelt rabok és a fegyőrök mozgó csoportjai közt hirtelen kis rés nyílik felém, ő pedig talán megérzi, mert egy pillanatra megtorpan, visszanéz rám a vállam fölött, sejtí, hogy még ott állok és bámulok utána. A fegyőr tányérsapkája már félig takarja az arcát, de a kissé összehúzott szeme, a biccentése, a halvány mosolya és a gyanús csillogó tekintete többet mond nekem, mint amit a fegyőr jelenlétében tizenöt perc alatt közölni tudott.

Soha életemben nem láttam sírni. Apám halálakor, a nővére halálakor sem sírt. Hevesebb érzéseit nem tudja, sohasem tudta, vagy akarta, vagy szokta, vagy engedte, közvetlenül, szavakban, pláne érzelmi kitörésekben kifejezni. Ha hosszabb útra ment, vagy mentem, megölelt, finoman, könnyedén megcsókolt, közben gyöngéden, biztatóan megpaskolta a hátamat, és hüvelykujjával kis keresztet rajzolt a homlokomra. Így búcsúztunk '56. december végén is a Déli pályaudvaron, bensőleg romokban, akár a város, hangtalanul és könnytelenül sírva, tudtuk, hogy sok évre, ha nem végleg.

Énekelni, dudorászni sem hallottam soha. Vagy, azt is sokszor előhívom, mikor ott megszólal a telefon, ő zavart arccal rám néz, úgy kéri, már nem is mondja, hogy inkább megint én vegyem föl a kagylót, mert ő rosszul érti a nyelvet, főleg telefonon. Többnyire persze magyar a hívó fél. Alig van nem magyar ismerőse. Ezt a kérő nézését mostanában, akár valami DVD részletét, gyakran ismételtetem vele; így bűnhődöm, ezzel gyötöröm magam. Mindig megsajnálom, de egyszer-kétszer némi éllel megjegyzem, hogy annyi év alatt már igazán megtanulhatta volna rendesen a nyelvet. Alighogy kimondtam, máris megbánom, nem tudom, mi késztet, hogy neveljem, kritizáljam, miáltal különállásomat is tudatom vele, vagyis ellököm magamtól, újra meg újra. Valami zavaros, tisztázandó szükséglet diktálja ezt, hogy érzékeny pontokra bökjek, és sokszor nem tudok ellenállni. Látom, hogy rosszulesik, fáj neki, elszomorodik, szenved tőle, becsukódik, de bölcsen elfogadja, megadóan hozzáadja a többihez. Talán ösztöneivel ő érti, amit én nem. Már a börtön előtti években is folyt ez a nemtelen játék; fájdalommal tűrte, de akkor még talán mosolygott magában, hogy egy ilyen nehéz kamaszsal hozta össze a biológiai sorsa. Nagyon hamar aztán megint a régi. A türelme, nyugalma, bölcs megértése szinte végtelen; mélyen felszín alatti forrásból táplálkozik. De többet nem mutat. Nincs váratlan ölelés, becézés, oktalan, kedveskedő csók, évődő nevetés, játékos ugratás, elengedettség, bolondozás; nem is volt soha. Belőlem is hiányzik ezekből legalább kettő-három. Zárkózottság és tartózkodás van, ami azonban nem komorság, nem színtelenség, nem is egykedvűség, egyáltalán nem zárja ki a melegséget, kedvességet, figyelmességet, vidámságot, és finom iróniába képes öltöztetni a humort, azt pedig nagyon szeretem. Megszoktam, hogy ami benne nincs meg, azt ösztönösen, és legalább részben, másoknál próbáljam megtalálni: születésem óta pazar bőrségben kaptam ilyesmit is Gizitől, imádott keresztanyámtól, és egyszerű, szerény változatban a Fräuleintől. Később lányoknál, asszonyoknál keresem, erősen változó eredménnyel. De hiába, mert az is, amit az anyjától nem kapott meg, sőt az is, amit megkapott tőle az ember, az igazában sehol sem kapható. Ez a végérvényes tapasztalat.

Újabbán úgy érzem, közelebb vagyok hozzá, mióta nem él már. Sokáig azt gondoltam: egyszerű lélek. Csak ösztöneire hallgat, előítéletei vannak, az érzéseit, benyomásait, indulatait nem fogalmazza meg, csak ha ki kell fejeznie, állást kell foglalnia. De aztán rájövök: tévedtem. Gazdag és sokrétegű, rendezett belső világ létezik benne, nemcsak érzélemlátvány, hanem egy nyitott, de azért családi és osztályabeli hagyományoktól vezérelt ízlés- és gondolatvilág is. Némely emlékezetes megnyilvánulását újra meg újra lepergetem, vizsgálom, értelmezem, és mindig erre a végeredményre jutok. Véleményei okosak, sohasem ösztönszerűek, rögtönzöttek, hanem meggondoltak, ha kell, szűkszavúan indokolni is kitűnően tudja őket. Morális érzéke, ízlése kiváló, emberismerete szinte tévedhetetlen. Nem sznob, nagyságos asszonyként is kedves, barátságos, nem leereszkedő, mikor például a cselédekkel beszél. Nem művelt, de sok mindent olvasott. Balzacot és Dickenst például már korai kamaszkorban, May Károlyok és Verne Gyulák idején, neki köszönhettem. Öregkorában Churchill emlékiratait olvasta nagy élvezettel. Felsőbb leányiskolába járt Aradon, és a román megszállás után hamarosan Pestre menekülő, ősi szerb eredetű, elmagyarosodott valahai földbirtokoscsalád csak rövid ideig képes fedezni hegedűtanulását Hubaynál. A hosszú hajú, átszellemülten hegedülő, karcsú, gyönyörű kamasz lány fényképe – ha lehet ilyet képzelni – szenvedélyes muzikalitásról látszik tanúskodni. Mikor elfogyott a pénz, mesélte, az értékes hegedűt egy szegény sorsú, vak csodagyereknek ajándékozták. Ezek után meglepő, hogy soha semmilyen érdeklődést nem mutatott többé a zene iránt. Talán megsértődött a sorsra? Soha egy hangverseny, egy opera. A rádió vasárnap déli művészlemez-összeállítása – ebéd közben mindig az szólt – képezte a család teljes zenei fogyasztását. Talán azért, mert apámat végképpen nem érdekelte a zene. Keresztanyám – Hortytól ajándékba kapott – csodás Steinway zongoráját pötyögtetve már egész kicsi koromban erősen vonzott a zene, de évekig makacsul, állandóan hangoztatott kívánságomat, hogy hadd tanuljak zongorázni, mindig múló, gyerekes szeszélynek nevezték, és – ezt az egyetlen – megtagadták. Ezt máig sem tudom megbocsátani.

De leginkább meséltetem őt, kérdéseimre válaszoltatom, gyakran tapintatlan, sőt provokatív megjegyzéseimmel zavarba hozom, kijavítom, kioktatom, néha egyenesen megbántom, büntetem, szellemi fölényemet éreztetem, kérdőre vonom, kigúnyolom, és rögtön utána szörnyű, bénító büntudattal jelezni szeretném: tudom, hogy megbántottam, de kimondani mégsem tudom, sem bocsánatot kérni nem vagyok képes, egyáltalán, beszélni az egésről, és jelezni, hogy nem akartam bántani. Így aztán a levegőben marad a dolog, és gyászosan zörögve sokáig mocorog bennem, mint egy kerítésen fönnakadt újságpapír. Még akkor is, mikor ő, látszólag legalábbis, már túltette magát az egészen. Még ma is, mikor ilyen, megélt helyzeteket álmodom, olyan erős fájdalmat okoz a mellemben a lelki furdalás, hogy izzadva fölébredek tőle. De vissza tud vágni, nem bosszúból, hanem védekezésből, zavarba tud hozni ő is, mikor például a családra vonatkozó kíváncsi kérdésekre keserűen megjegyzi, hogy bezzeg valaha füttyültem a családra, az őseire, akik az enyéme is, sőt, egy időben valósággal szégyelltem, hogy arisztokraták, történelmi nevek vannak közöttük. Még az Aradon kivégzett legendás honvéd tábornok sem érdekelt. És a nagymama bárónő volt, nem tehetett róla, mi bajom vele. Ma itt lóg a lakásom falán a híres ősök képei mellett nagypapa díszes családfája.

Most éppen főz, nekem főz abban a konyhában, és ahogy csinálja, úgy vélem, kissé demonstratívan, félig felém fordulva, miközben vidáman beszélget, abban nem kevés a büszkeség. Magas, karcsú alakja elegáns felkiáltójel a szegényes konyhában: nézze,

tudok főzni! Bizonyítani akarja – folyvást bizonyítani akar valamit –, hogy megtanult főzni, nem is akárhog. Azelőtt épp csak egy-két levest, tejbegrízt, rántottát, natúrseletet, *pořeznit* (nekem bundáskenyér) – tudott, ha muszáj volt, többet nemigen. Zöld-fehér kockás kötényt kötött magára, alatta krémszínű selyemblúzt visel, gyöngysorral (olcsó, de mégis csinos bizsu, az igazi a Szovjetunióba távozott), halszálkás, drapp kosztümszoknyát, harisnyát, elegáns, keskeny, de most már nem magas sarkú cipőt. Így marad lefekvésig (persze a kötényt ledobja), abban az öltözetben, amelyben a hivatalban volt, a cipőjét sem rúgta le, ami nekem első dolgom, amint hazaérek, itt is, mint otthon. Illetve ott is, mint itthon. Nem érti, miért zavar engem a cipő. Papucs csak lefekvéskor vagy fölkeléskor való. Napközben az olyan *unsoányírt* – mondja. Utálok ezt a szószörnyet, német fosztóképzővel és raggal házasítva magyarított francia melléknév, olyan, mint egy lótetű, leírva még visszataszítóbb. Már gyerekkoromban, a nővéreitől és az unokatestvéreimtől is hallottam, Aradról jöhet tehát, nyilván az egymást váltó német és francia nevelőnők háziasított hagyatéka. Persze rászólok, nem először, szelíden, de nyilván bosszantó, sőt talán bántó fölénnel, és elmondom, hányféleképpen lehet ezt magyarul kifejezni, semmi ok, hogy idegen szót, pláne ilyen rémeset használjunk. Persze megbántódik, de nem mutatja, persze megbánom, de nem mutatom. Elnémulunk. Különb en sokszor elég nehezen vagy felületesen beszélgetünk. Nem vagyunk nagyon beszédes emberek. Egymással valahogy nem.

A kapris borjúsült remek. Sohasem ettem ilyet. Otthon már generációk nőttek föl, amelyek hírből sem ismerik a kaprit. Én is kisgyerekkoromban ehettem utoljára, mikor a szardellagyúriú közepéből, akár valami tengeri állat szeme, nedvesen csillogó, mélyzöld kapribogyó nézett föl rám, így emlékszem rá. Ismerős és mégis teljesen új az íze. Az arcomon figyeli, mit szólok a főztjéhez, megkérdezi, ízlik-e a kapri. Nem hagyom örülni; nincs abban semmi pláne, hogy Amerikában lehet kaprit venni, meg minden mást is, amit nálunk nem. Néha már nálunk is kapni banánt, válaszolom kapásból egy törpe önérzetével, karácsony előtt narancs is volt. Persze sorba kellett állni érte, teszem hozzá, hogy azért tárgyilagos legyek. Tényleg?, kérdi kissé csalódott hangon. Szerintem ennek örülnie kéne. Elfelejtette volna, mit jelent ott egy narancs vagy banán? Eszünk tovább. Érzem, hogy a kaprimártás meg a borjúsült, az alufóliában egészben sült krumplikkal, nekem szánt, régóta dédelgetett meglepetés, egy a sok közül. Igazi amerikai fogás. Később meséli, hogy sok minden mást is tud főzni, majd meglátom. És kiderül, hogy a szabadidejében néha tortákat készít, megrendelésre, magyar ismerősök és ismerősök ismerőseinek különféle alkalmaira, pénzért. Csak arról tudtam, mert azt megírta, hogy alkalmilag bébiszittelni jár, főleg magyar, de néha amerikai családokhoz; mulatságos esetei akadtak magyarul nem értő, vásott gyerekekkel, például órákra bezárták őt a fürdőszobába. Legutóbb egy nagy Sacher-tortán tíz dollárt keresett, meséli büszkén. Megveszi a hozzávalókat, és fölszámítja a munkabért, aminek itt magyar körökben úgy látszik, árfolyama van, a nyersanyagokról mellékeli a blokkokat, és többnyire házhoz is viszi a tortát. Megesett, meséli nevetve, hogy az ismeretlenek borraivalót adtak. Elfogadta? Persze, miért ne? Nagyot kell nyelnem. Ezek a keresetek, szerény kishivatalnoki fizetésének kuporgatott részével egyetemben, remek érzékkel és ízléssel összeállított ruhacsomagok formájában a Groza rakparton, később gyerekjátékok és ruhácskák alakjában a Vércse utcában kötöttek ki. És nyilván a repülőjegyemben is, szaros pelenkák mellett finom torták lapulnak, a tőle kapott bőséges zsebpénzben is. A Népköztársaság öt dollárral bocsátott el nagy nehezen erre a három hónapos látogatásra. Elég kínos érzés, mikor harmincnégy éves korában zsebpénzt kap az ember az anyjától. Kitart az anyám. Négy- vagy ötféle tortát szokott süt-

ni, persze szakácskönyv alapján, mind remekül sikerült, csak a dobost rontotta el, meséli. A kárámellel nehéz bánni. Így mondja: *kárámell*, persze nem palóc, hanem egészen rövid, német ákkal. Ez módfelett idegesít, nem tudom, miért. *Ákadémia*, *Astoria*, *ágresszív*, *ántipátikus*, *átítitúd*, *táxi*, *ántik*, és *bánán* és *kápri* meg *kárámell*, mióta az eszemet tudom. És *mászek*. Erre már nem állom meg, hogy meg ne jegyezzem: ez nem idegen szó, hanem a magán és a szektor szavakból összevont betűszó. Egyfajta úgynevezett akroním, teszem hozzá, teszi hozzá a nagyképű, undok irodalmár, a fia. Nem válaszol. Nincs ellenérve. Marad a mászek és az ákadémia.

Eszünk. Már gyerekkoromban is szerettem nézni, ahogy céltudatos, apró, terelgető kés-villa mozdulatokkal, pontos topográfiai elgondolás szerint eligazgatja tányérján az ételt, mint forgatáson a rendező, mikor beállítja a jelenetet, és instruálja a szereplőket, mielőtt indítja a kamerát. A tányér jobb oldalára tolja a húst, bal oldalra, szépen csoportosítva, egymástól elkülönítve, a körítéseket. A tányér elforgatása közönséges, vagyis kimondatlan tabu. Levág egy darabkát a húsból, és a körítésből a hozzá illő mennyiséget a villa domború hátára halmozza, úgy viszi a szájához. Ez nem olyan egyszerű, például most sem, mikor a kapriszemek lepotyognának, ha nem egyensúlyozna a villával, ha előbb kissé össze nem lapítgatná őket, ha a főlészűrt hús vagy krump-lidarab nem állná útjukat, és ha nem hajolna minden falatnál valamivel mélyebben a tányérja fölé, hogy minél előbb a szájába kerüljenek. Zöldborsóköret esetén, mikor csak alig néhány szem tud megmaradni a hús mögött a villa hátán, és emiatt borsófő-lösleg keletkezik, külön borsóadagokat is kell ennie, de ahhoz is megvan a stratégiája. A kés segítségével a villájára szúr néhány borsószemet, az aztán megtart maga fölött egypár, kissé megnyomkodott másikat. Láttam már ezt a stílust, de míg mások a sok kénytelen ide-oda taszigálással és nyomkodással előbb-utóbb többnyire teljes ketyvaszt képeztek a tányérjukon, nála valamiért tagadhatatlanul elegáns és disztíngált ez a mód, ahogyan eszik. Ügyesen, kecsesen csinálja. A húst és a körítést, a salátával együtt, mindig úgy osztja be, hogy pontosan egyszerre fogyjanak el; minden darab húshoz jár köret, és viszont. Soha nem hagy semmit a tányérján. Különbén én sem. Ő két világháborús éhínséget élt át, én egyet. A lapostányéron esetleg megmaradt mártást vagy levet, akármilyen híg, szintén villájával viszi a szájához. Kanál használata elképzelhetetlen. Előrehajol, gyors, kanalazó mozdulatot tesz a villájával, és azt kissé kifelé fordítva, hogy a lé csak gondolatnyival később tudjon lecsurogni, viszi a szájába. A technika látványos, odafigyelést és gyors munkát kíván, erősen idő- és energiaigényes, de végül eredményes. Nyilvánvaló célszerűtlensége ezt is előkelővé avatja. Én is így eszem, mióta a nagyokkal együtt étkezem, és a német kisasszony is megtanulta, módfelett imponál neki. De nekünk kettőnknek még olyan ez, mint egy második nyelv, hibázunk is gyakran, neki viszont anyanyelve, abban nőtt föl, talán nem is igen látott más evési módot, csak ezt. Apám, aki egészen másféle háttér neveltje, nem így eszik. Ami nem szűrhető, azt ő a késével a villa öblébe kotorja, és úgy kanyarítja a szájába. A tányérján maradt mártást, ha ízlett neki, nyugodtan kikanalazza, ha nem, akkor ott-hagyja. Mikor nincsenek vendégek, kenyérral beletunkol, néha villával, de néha kézzel! Neki szabad. Csak neki szabad. Az egyetemi menzán az első napon kiröhögtek, mondhatni lebuktam, egy vérbeli burzsoá csökevény, mikor megszokásból alkalmazni kezdtem az anyai technikákat. A stílus osztályidegen jellege teljesen nyilvánvaló lehetett, a vak is látta, marxista-leninista műveltség sem kellett hozzá. Azóta stílárisként tekintetben kissé eklektikusan eszem, bár mióta egyedül élek, alaposan elzüllöttem; ő, odakint, szintén egyedül, egészen biztosan holtáig villával kanalazta a mártást.

Csönd. Leszedi az asztalt. Nekiáll mosogatni, én nézem, a segítséget elhárítja. Gesztenyebarna haja még mindig, bár nyilván csak látszólag, nem őszül. Nagyon szép, finom vonású, szelíd, meleg tekintetű, étellel teli az arca, pedig nemsokára hatvanéves. Értem, miért nevezte a harmincas években egy pesti bulvárlap „a város egyik legszebb asszonyá”-nak. A lefekvés előtti lesminkelés liturgiája – most persze nem az ágyamból nézem, mint valamikor, hanem a háta mögött járkálok, és beszélgetek vele közben, beszámolok neki aznapi New York-i csavargásaimról – a rázókeverékkel és a régi mozdulatokkal együtt teljesen változatlan, csak a szép antik tükrök hiányoznak. Ami most olcsó tükréből visszánéz rá, még női arc, csupa figyelem, még tud örülni, még kíváncsi, még látni akar. Nincs rajta az idekerült deklasszált emberek gyakran látott önfelmentő elődisége és cinizmusa. Nem falazta be magát a magányba, ami körülveszi, nem torzította el roppant méreteivel, tágasságával és harsány nyüzsgésével az idegenség, amibe belekerült. Mint ahogy annak idején a börtöncella sem, ahol olykor kilencen szorongtak. Magányos, ezt másoktól és jelekből óvatosan kipuholtam, pedig reméltem, hogy férfi is van az életében. Őt nem kérdezhettem, ilyesmiről sohasem beszélünk. Nagymama úgy nevelte a három lányát, akik közt ő volt a legfiatalabbik, hogy még a legártatlanabb lányregényből is, ahol a minden tekintetben kifogástalan, vonzó ifjú kérő a várva várt végső kifejtésben, eljegyzéskor végre először megérinthette a rajongott, ártatlan leányka kezét, ezeket az utolsó oldalakat leragasztotta, vagy egyszerűen ollóval kivágta, mert illetlennek tartotta. Az én anyám kevésbé radikális, számára kényelmesebb módon oldotta meg a dolgot: egyszerűen nem létezőnek tekintette a témát. Otthoni szexuális neveltetésem egyetlen rövid mondatból állt, ami körülbelül négy- vagy ötéves koromban hangzott el, az ő szájából, mikor valamilyen betegségben, talán influenzában feküdtem. „*A pipszivel* nem szabad játszani.” Ennyi volt. Apámtól még ennyit sem hallottam. Így aztán ebből a tantárgyból magántanuló lettem.

Társasága néhány rokon és barátnők, valamennyi magyar, köztük ketten állnak egészen közel hozzám. Sejttem, érzem, látom, mert szinte sugárzik belőle, hogy tulajdonképp nekem él, most legalábbis egészen biztosan, és kizárólag. Amit csak lehet és amit csak tud, és ami számára szellemileg és anyagilag elérhető, azt meg akarja mutatni, meg akarja venni, nekem akarja adni Amerikából. Ha már ott maradtam, ahol, és nem jöttem vele. Erre készült és kuporgatott, mióta csak itt él. Alighogy megérkeztem, egyik első dolga volt, hogy elvitt egy középdrága nagyáruházba, és ízlésemet tiszteletben tartva, tetőtől talpig többszörösen felöltöztetett, akár egy gyereket. A fiát, akit három hónapra kölcsönkapott. Néhány holmimat ki kellett dobnom; ehhez ragaszkodott.

Jó harminc évvel azelőtt a *Színházi Élet* egy fényképén (Bajor) Gizivel pasziánszoznak. Gizi rakja a kártyát, ő figyelmesen nézi, és cigarettázik, közben a bal keze hüvelykujjával az ismert mozdulattal a pecsétgyűrűjét forgatja. Most is ott a kezén a jegygyűrűje mellett a csodálatosképpen megmaradt arany pecsétgyűrű, mosogatáshoz sem húzta le. Kisfiúkoromban rettentően kívántam, hogy nekem is legyen olyan. Föltartott kardja hegyén varkocsos fejet hordozó, jobb felé ügető lovas vitéz parányi alakja van a mélyvörös rubinkőbe vésve, ötágú korona alatt. Ő szépen, okosan, többször is elmagyarázta, hogy nem lehet, nekem nem jár, mert apámnak sincs. Fájt, dühített, lázított, nem tudtam elfogadni, hogy méltatlan vagyok rá. Én, hogyhogy pont én. Mikor mindent megkapok, amit csak akarok. A világom most mutatta először határait, és ez szokatlan volt, érthetetlen. Pedig milyen jó volna forgatni beszélgetés közben az ujjamon, mint ő teszi. Hanyagul válaszolni a kíváncsi kérdésekre. Néhány évvel és korszakkal később szemrehányást teszek neki a pecsétgyűrű miatt. A gimnázium államosítása előtt, még

éppen ciszter diák vagyok, de tanrenden kívül már Ady, Móricz, Szabó Dezső, Németh László, Illyés, Szabó Zoltán, Nagy Lajos, József Attila, a *Válaszban* Bibó mohó olvasója, szégyellem mások és magam előtt az anyámat, akinek a feudalizmust idéző gyűrtje ellenkezik nagyon erősen átélt egyenlőségeszményeimmel. Estéit az idő tájt avval tölti, hogy konok követelésekre hozománya megmaradt darabjaiból, abroszokból, szalvétákból, ágyneműből, törülközőkből, konyharuhákból, porrongyokból komor arccal, szótlánul és megadóan kifejtji a monogramja fölé hímzett ötágú koronát. Aztán elkövetkezik, amire igazán nem számítottam: vállalnom kell a valaha áhított, aztán megvetett pecsétgyűrtöt, a diktatúra nekem is az ujjamra húzza. Veszélyessé válik, ami felháborít, én nem ezt akartam. Félttem őt, és rá kell beszélnem, hogy vegye le, mert bajba keveredhet. Nem hallgat rám. Egész felnőtteletében viselte, ő vállalja a családját, nem szégyelli a származását, mondja némi éllel. Hamarosan, 1949 novemberében, rémhírterjesztés hamis, teljesen abszurd vádjával letartóztatják. „Kivel baszol, te arisztokrata kurva?” – kérdi nemsokára első kihallgatója az Andrássy út 60.-ban.

A kis konyhában is van büszkélkedni- és megcsodáltnivaló. Például a falon egy sosem látott szerkentyű: az elektromos konzervnyitó mellett négyzetméternyi, fehérre festett, perforált, vastag kartonlemez, piros szigetelőszalaggal házilag keretezve, a lyukakban szükség szerinti távolságban célszerű kampók, melyeken konyhai eszközök és szerszámok lógnak. Az amerikai gyakorlatiasság egyik főonegyszerű, remek kis találmánya. Meglátta valahol, megvette, bekeretezte, saját kezűleg föltilpizte a falra, *rémpráktikus*, sok helyet megtakarít vele. Nem emlékszem, hogy előző életünkben, életeinkben valaha is láttam volna a kezében csavarhúzó vagy kalapácsot. Most fogói, véssői, reszelői, mindenféle csavarhúzó, mérő- és szigetelőszalagjai is vannak, ezeket igazi, profi kézi szerszámosládában tartja, és büszkén sorolja, mennyi mindent javított már meg velük.

Átme gyünk a *living-room*ba – így mondja, kis bocsánatkérő mosollyal; szalont aligha mondhatna, a nappali szoba pedig nálunk nem járta. Ez a kis helyiség nappal is sötét, sötétebb, mint az egész udvari lakás. Különleges, nekem teljesen új, huncut szemvillogással és kuncogással, hangját lehallkítva meséli, hogy a szűk világítóudvarra nyíló ablakból átlátni a szomszédos ház egyik lakásába, ahol az ott lakó természetes fekete házmester nyitott ablaknál, este csillárfénynél is, képzelje, Muksikám, a heverőn rendszeresen – khm – simogatja magát! A szuszogása is áthallik! Ezért nappal is behúzza kell tartani a függőnyt. A falakon pár metszet, láthatóan saját kezű, kissé ügyetlen keretezésben. Két régi, jóindulattal antiknak mondható, mindenben különböző, erősen megviselt *fauteuil*, és két, szintén különféle, szintén antik utánzatú asztalka áll itt, meg cingár, kacskaringós lábakon egy velük csak utánzat voltában rokon fiókos szekrényke. Ezeket alkalmilag és darabonként ő vette egy *thrift-shop*ban, azaz mindenféle, uraságoktól levetett és átadott holmit jótékonyági célra olcsón árusító üzletben. Az asztalokon nipppek, pár megmaradt kis antik ezüst-, vörösréz és porcelántárgy, ezüstkerekes fénykép, szép régi hamutartó; legtöbbje Csernovics- és Damjanich-ereklye, kérésére én hoztam ki otthonról. Készségesen azonnal beilleszkedtek, mint akik hazatértek. Az asztalkákon váza, és mint régen is mindig, a vázában virág. Ismerős ízlés, az ő és fölmenői ízlésének határozott jelei érzékelhetők, persze csak számomra. Én is az ő gyönyörű antik bútorai közt éltem a Sas-hegyen egészen a háború végéig. A róluk itt-ott levált, lepattant apró, politúrozott barna furnérdarabkákat egy fém cigarettásdobozban gyűjtögette; időnként aztán szakértő műbútorasztalos jött, és sebészi műgonddal

visszaragasztgatta őket a helyükre, mint valami kirakójáték hiányzó darabkáit, és ők, sebeik begyógyítottán, ismét hibátlan ódon fényükben és méltóságukkal terpeszkedtek. Csak azért is legyen körülötte itt is, akár ócska és hamis alakban, csak hangulatku-lisszának, saját egykori világának legalább valami pótléka, hogy otthon érezhesse magát. Ez a vágy átkelt vele az Óceánon, elválaszthatatlan tőle, mint az egyénisége, a múltja, a gyűrűje, mint a villa hátán egyensúlyozott kapribogyók, mint az ákadémia. Amittől persze meghatódom, de persze nem mutatom.

Ott áll a living-roomban a hatalmas, otromba őstelevízió is. Vidáman meséli, hogy pár háztömbnyire innen, az utcán találta, ki volt téve a járdára, rajta cédula: működik. Megmozdítani is alig bírta, de két ismeretlen fiatalember kéretlenül segített, egészen hazáig felváltva cipelték a vállukon, majd megszakadtak, nevettek és fújttak, meséli, behozták a házba, egészen a liftig. Nem fogadtak el semmit, még egy kávé sem. Az üzembe helyezésben a szomszédja, egy munka nélküli színész segített.

Amerika ilyen, mondja nyomatékosan ez a történet. Nincs egyedül az ember. Az antenna legalább tizenöt méteres drót, ezt csatornánként másképp kell elhelyezni a lakásban, mivel az adók Manhattan különféle pontjain álló, egymást árnyékoló felhőkarcolók tetejéről sugároznak, mi pedig csak a negyedik emeleten vagyunk. Hivatásos antenna kellene, de arra nem telik. A drót átér a hálószobába, és többnyire vissza is kanyarodik ide, de van úgy, hogy a fürdőszobába kell kivinni, onnan a végét a vendégszoba érintésével, félfordulattal a konyhába görbíteni. Nem mindegy, hogy a padlón fekszik-e a merev, girbegurba rézdrót, vagy bútormagasságban, esetleg az ablakfogantyúra akasztva. Az ember könnyen hasra eshet rajta, ha nem vigyáz, ezért lefekvés előtt föl kell szedni, és másnap este minden kezdődik előről. Néha centimétereken múlik, és egy-egy érdekesebb műsornál szaladgálnia kell ide-oda, hogy beállítsa, mondja nevetve, mert a konyhából vagy a fürdőből nem látni, milyen a kép. A fekete-fehér kép, mintha csak halványságáért úgy próbálna kárpótolni, jó esetben is többszörösen szellemképes, de kellő kíváncsisággal és némi fantáziával valamennyire élvezhető. Ő már egészen hozzászakott. Remek műsorok is vannak, majd meglátom. Otthon nekünk még nincsen televíziónk, a házmesternének van.

Mindenen, amit ez az új, választott világ kínál, ámul, mosolyog, nevet, csak ritkán panaszkodik, a sötét oldalt nem veszi tudomásul. Nagyon fontos, hogy Amerika neki teljes sikertörténet, szabadság, biztonság, megélhetés, nyugalom, szerény kényelem. Azt írta nekem egyszer, „Itt minden megvan, amire a börtönben vágytam, meleg lakás, fürdőszoba, jó kávé és félelem nélküli élet. Egyedül maga hiányzik csak, Muksikám.” Rengeteg a barátságos ember, a magyart különösen segítik, befogadják, és Amerika csupa érdekesség, öröm és pazar meglepetés. Ámulva meséli őket, engem is bevon a csodálkozásba. Nemsokára lesz olyan vízcsap, amelynek a végén valami atomszerkezet állandó meleg vizet ad majd, nem lesz szükség kazánra. A fűtést is majd az oldja meg. Az újságok előre megírják, a rádiók, televíziók bemondják, a hétvégén hány közlekedési baleset várható, vagy hol és mikor hány centi hó ígérkezik, és majd nem mindig csaknem annyi lesz. Van olyan élő rádióműsor, amelybe betelefonálhat az ember, bármi baja, problémája van, és megpróbálnak segíteni. Tudja, hogy otthon ez még vágyalomnak is irreális. Azt is inkább csak bosszantó helyi érdekességként, Amerikát mentetgetve említi, hogy már háromszor rabolták ki az utcán, mikor este sötétben jött haza, pedig ez igazán nem rossz környék. Az angol nyelvben külön ige van az utcai rablásnak erre a válfajára, mondja, úgy, mintha ez a tény tulajdonképp legalizálná a dolgot. Az egész mindig pár pillanat alatt zajlott le. Kirántották a kezéből a táskáját,

és mire fölcsődött és megijedt, már el is tűntek. A kulcsai kétszer szerencsére a kabátzsebében voltak, de a harmadik alkalommal nem, így azokat is elvitték, csak nagy nehezen tudott bejutni a lakásába, és másnap ki kellett cseréltetnie a zárat. Mindhárom esetben néger suhancok rabolták ki, de ő mégis sajnálja és pártolja a négereket, a demokratákra szavaz, mióta szavazati joga van. Hát ilyen utcai rablás nálunk nincsen, mondom, de érzem, ez úgy hangzik, mintha dicsekednék. Valami, amiben jobbak vagyunk. A rendőrállam előnye, teszem hozzá kis nevetéssel, félreértés elkerülése végett. Két alkalommal a rendőrség pár nap múlva visszahozta a postaládában megtalált táskáját az irataival együtt, csak a pénze hiányzott. Szerencsére, mondja, itt alig tart magánál készpénzt az ember, csekkel fizethet majdnem mindenütt. Otthon, ha mégis előfordulna ilyen, és valahogy megkerülne a táská, mondom, abban az esetben otromba modorban, helyesírási hibákkal teli értesítésben beidéznének a rendőrségre, és hosszú várakoztatás után jól lehordanának, hogy miért nem vigyáztam rá jobban. Megkönnyebbül; nem attól, hogy otthon rosszabb, hanem mert végre megint elismertem itt valamit. Biztos, hogy nálunk a tolvajban nem volna annyi becsület, hogy a postaládába dobja a kifosztott táskát, teszem hozzá, hogy örüljön. Mellesleg, ha akarná sem tudná bedobni a postaládába. Nevetünk.

Neki azt kell bizonyítania, folyamatosan, önmagának is, nekem is, nemcsak most, hanem állandóan, mindig, hogy helyesen tette, mikor súlyos lelkifurdalása ellenére otthagyt, huszonöt éves, végre felnőttnek látszó fiát, és eljött. Ez nem nehéz, egészen természetes, hiszen másodsorra is csak ideiglenes büntetésmegszakítással helyezték szabadlábra, és bármikor harmadszor is lecsukható; arról nem is szólva, hogy én is rábeszéltem: menjen. Előbb úgy tettem, mintha én is vele akarnék tartani, és később, mire megszervezte az akkor már nem veszélytelen és nem olcsó utazást, és lelkileg is nehéz lett volna visszatáncolni, bejelentettem: én mégis inkább maradok.

Nekem azt kell bizonyítanom, szintén neki és magamnak, hogy helyes választás volt mégis otthon maradnom. Úgy éreztem akkor, nem minden pátoz nélkül, hogy nem szabad elhagynom megtiport hazámat, mert mi lesz vele, ha mindenki elmegy? Kődös irodalmi terveim is voltak; szerelmes voltam a magyar irodalomba, de egy izgalmas szőke lányba is. Anyám az utóbbit értette, az előbbi kevésbé. Ott kint is írhat, ha azt akar, mondta. Kilenc év múlva itt, most, Amerikában, egyre nehezebb nekem ez a bizonyítás. És ráadásul a kettőnk kölcsönös bizonyítási kényszere állandóan működik, gerjeszti egymást, és feszültségeket, indulatokat kelt bennünk, viselkedni kényszerít, elidegenít önmagunktól, néha megütközve hallgatom saját magamat. És ott lebeg közöttünk az a sokáig ki nem mondott, annál érezhetőbb vágya is: maradjak ott. Tudom, nem önzésből, nemcsak önzésből szeretné, hanem főleg a jövőm és a biztonságom érdekében. A látogatás vége felé aztán, egy közlékenyebb pillanatában, ki is mondja. A feleségem majdcsak utánam tudna jönni valahogy, teszi hozzá, de már lemondóan, mint aki csak elszólta magát. Egy otthon megismert amerikai professzor révén előadási meghívást kaptam itt egy rangos egyetemről, és az előadást erősen csábító állásajánlat követte. Roppant büszke erre, hallottam, ahogy telefonon többfelé elújságolja. A két világ között, egy magas kerítés tetejéről nézelődöm, lovaglólülésben, de most a valós lehetőség egyszerre ijesztő és csábító bizonyosságával, és, mellesleg nem is először, a döntés újabb kényszere előtt. Ráadásul most elég jól be is látok innen Amerikába és egy – vagy ki tudja, hány – lehetséges jövőbe. Csakhogy ez egy szögesdrót kerítés, és sebez. Talán azért sebez folyton én is. Védekezni kell Amerika ellen, az anyám ellen. És önmagam ellen is. Elvégre mégsem a dzsungelbe megyek majd haza. De ahogy

közeledik a hazatérés, egyre világosabb, hogy tulajdonképpen megint csupán beszélőn vagyunk itt mi ketten, anyám meg én. Akkor havi tizenöt percünk volt, best csak kétévenként, de hosszabban találkozhatunk, ám a helyzet attól még azonos marad. Postán vagy telefonon közben is érintkezhetünk, de ugyanúgy cenzúráznak, mint akkor, csöppet sem kizárt, hogy még itt, Amerikában is. A különbség pusztán annyi, hogy most majd engem kísérnek vissza géppisztolyos őrök a rácsok mögé. Már a repülőtéren azok fogadnak.

*

A rendőr nagyon fontos téma. Egy darabig még itt is összeszorult a gyomra, valahányszor meglátott egy rendőrt. Egy másik találkozásunkkor mesélte, hogy zsilteppengét tartott a táskájában arra az esetre, ha újra le akarnák csukni. Eltökélte, hogy nem megy vissza a börtönbe. Nem is kétlem, hogy adott esetben elővette és használta volna. Tudott nagyon kemény lenni, ha kellett, és elhatározásait mindig betartotta. Itt a rendőr, meséli lelkesen, ha kell, segít, tanácsot ad, autót szerel, defektes kereket cserél, dumál, tréfálkodik, jópofa, emberi. Néhány nap múlva hármasban a legjobb barátnővel, egy Amerikában jártasabb, aranyos teremttessel, előre gondosan megszervezett, többnapos országjárásra indulunk. Én, a Trabant-tulajdonos, vezetem a bérelt, vadonatúj, hatalmas Studebakert; ő itt nem váltott ki jogosítványt, mert minek, és különben sem vezetett már a háború óta. Ladik után egy luxus óceánjárót kormányozok; eleinte nyomasztó, sőt félelmetes, később egyre mámorítóbb élmény. Fél szemmel látom, ahogy Annuskával össze-összenézve, az arcomon lesi az örömet, és büszke, hogy jól megy a dolog. Ám mit tesz isten, az első napon estefelé az autópályán a koci akadózni kezd az óriási forgalomban, az automata sebességváltó nem működik rendesen, végül a kocsi dicstelenül bedöglök. Gyári motorhiba, nem én tehetek róla. Trabantos lelkem újjongva vihogni szeretne, de a helyzetnek fele sem tréfa. Trabanti Elzát, ahogy feleségemmel nevezük, úgy utáltam, hogy néha megrugdostam és leköttem, pedig jó sokáig kellett áhítóznunk rá, mire végre megkaptuk. Szegény elrotyogott velünk egészen Rómáig, de ahogy a napi célt elérte, rendszerint bedöglött. Kitanultam a vacak, alattomos, bűzös kis lelkét, majd minden baját ki tudtam javítani, nem is találtunk volna hozzáértő olasz szerelőt. Volt úgy, hogy szakadó esőben kellett hanyatt bekúsznom a hasa alá, és feleségem a púderdobozának tükrével vetítette oda nekem az utcai lámpafényt. Anyám elkéseregését látva, ilyen történeteket mesélek, miközben a leállóságban tanakodunk. Ez a Studebaker még képes lerombolni az ő Amerikáját, amelyet annyi tervezgetéssel, kuporgatással, szeretettel sikerült fölépítenie bennem. Ez mind az arcára van írva. Tíz perc sem telik belé, megáll egy rendőrautó. Mint a filmekben, fiatal országúti járőr száll ki belőle, nyájas óriás, káprázatos egyenruhában, egy amerikai Lohengrin. Köszön, és kedvesen érdeklődik, mi a baj. Belenéz a motorba, megpróbál ezt-azt, majd lemondóan legyint, és intézkedik. Hattyúján elvisz bennünket egy közeli motelba, a kocsit a bérautócéggel elszállíttatja, és ígéretet kapunk, hogy reggelre másikat küldenek. És másnap reggel sűrű bocsánatkérések kíséretében, kártérítést és engedményeket ígérve, a bérautó cég helyi képviselője átadja a másik kocsit. Anyám ragyog. Hát tessék, mégsem sült föl, hiszen ez Amerika. Az ő Amerikája. Íme, nehéz helyzetben is milyen pazarul működik, nem lehet csalódni benne. Nem is titkolom, hogy le vagyok nyűgözve.

És még újabb csodák várnak. Az út mentén óriásplakátok szólítanak föl, hogy *Visit Your Navy!* Látogasd meg a hadiflottádat. Egy óriási flottatámaszpont felé járunk. Az állampolgárnak flottája van, és azt jogosult bármikor meglátogatni, megszemlélni, föl

is szólítják erre. Ameddig a szem ellát, hatalmas csatahajók, anyahajók, cirkálók, rombolók, fregattok, tengeralattjárók, a jó ég tudja, mik még, tornyaikkal, ágyúikkal, nagy, rejtélyes gömbjeikkel, antennáikkal, forgó radarjaikkal. Egy superhatalom rettentő izomzata, illetve annak is csupán csekély része. Mint gyerekkorom óta szenvedélyes balatoni vitorlázót, minden vízi jármű izgat és érdekel, és ilyeneket még nem láttam soha. Pusztá méreteik is elképesztőek. Az egyiknek a fedélzetén állunk, és egy tengerésziszt valami rakétaágyú-féle elektronikáját és kilövési technikáját magyarázza nekem. Újabb elképesztően elegáns egyenruha, hozzá udvarias, közvetlen, kulturált beszédmodor. A langaléta, örökös zavarával küszködő alhadnagy elvtárs a szovjet gyártmányú M-48-as karabély használatát, tisztítását, szétszedését és összerakását suk-süközve adta elő nekünk a bölcsészkaron, a legszigorúbb katonai titoktartás mellett. Anyám, miközben persze büszke, hogy itt még ezt is lehet, katonai támaszpontot látogatni, akár külföldieknek is, kuncogva, nem minden ironia nélkül emlékeztet kamasz fiára, aki a háború alatt egyenruha- és fegyvermániás lett, motorzúgásáról pontosan meg tudta különböztetni a német és a szövetséges légierő valamennyi géptípusát, szülei teljes kétségbeesésére hatszor nézte meg a *Stukák* című német háborús propagandafilmet, mondhatni szinte élvezte Budapest ostromát, majd, rögtön a háború után, némileg már megokosodva és igényesebben, talán még hatnál is többször látta a *Guadalcanal* című amerikai háborús propagandafilmet, amely egy kis csendes-óceáni sziget véres ostromáról szólt. Az örökké győztes, nyalka német stukapilótákkal ellentétben, akik a diadalmas bevetések után a tisztí kázinóban harsányan énekelve és nevetgélve, egymás hátát lapogatva évődtek, és vedelték a sörüket, ebben a filmben az amerikai tengerészgyalogosok féltek, teljesen emberi módon viselkedtek, miközben hősi tetteiket elkövették, és majdnem mind meghaltak, mire végre-alahára kitzühették a csillagos-sávós lobogót. A film indulójának dallamára ma is emlékszem.

Aznap éppen nem sok állampolgár szemléli flottáját, pedig nem akármilyen látvány. Nekik nyilván nem akkora szám, mint nekem, a Varsói Szerződésből, ahol a Keleti pályaudvaron kis híján elkobozta a fényképezőgépet egy civil ruhás rendőr, mikor bécsi barátomat fényképeztem, ahogy lelép a vonalon lépcsőjéről.

Megyünk tovább anyámmal a futballpályányi fedélzeten. A stukák és az amerikai tengerészgyalogosok rajongóján kívül nyilván ott kell mennie vele, benne Cica úrnak is, gondolom magamban, az elbűvölő, ámbár mégis német Fräuleinokra bízott fiúcskának, a nagy színésznő dédelgetett keresztfiacskájának a *Színházi Élet* bugyuta cikkében és fényképein, ám az is ő, aki az elemista osztályablón negyven gyerekből egyetlenként mer az előírt testtartástól radikálisan eltérő módon, térdére könyökölve, kíváncsian a kamerába nézni; apja büszkén nevetve szerette mutogatni ezt. És ott megy az is, aki, mióta születésnapjára végre megkapta a rettentően óhajtott légpuskát, a villa szerszámoskamrájának ajtaja előtt, előírásosan vállra támasztott fegyverrel, órákon át döngő léptekkel menetel föl s alá, szabályos hátraarcokkal és csattanó kilépéssel, egy szigorúan titkos hadi létesítmény őre. És az is, aki valamivel később futballkapusnak készül, és pontosan olyan, vastag, magas nyakú pulóvere van, mint amilyent a sportújság fényképén a híres kapuson látott, és bravúrosan, ahogy kell, „a levegőben úszva” vetődik Kari, a villa házmesterének kemény, hegyes lövéseire, kékre-zöldre veri magát, térde, oldala, könyöke csupa seb, és a lövések nagy többségét beengedi, de nem adja föl. Ott kell mennie az indián fejdísz készítő, de magyar népdalokat furulyázó cserkész mellett a Mária-kongreganistából lett, szerzetesnek készülő, hajnalonta ministráló és áldozó, rózsafüzért morzsoló, vágyálmaiban suhogó fehér-fekete reve-

rendában gyóntatni vagy misézni siető idétlennek is. Ő nem hajlandó egy lakásban élni Casanova 1874-es, lipcsei kiadású, magyar nyelvű, tizenvalahány kötetes önéletrajzával, mire ultimátumának engedve, az erkölcsstelen (ám persze őrijítően izgalmas) mű, a Sátán alkotása, egy rokonhoz kerül – ahonnan évtizedek múltával az elragadóan mulatságos, nagy értékű sorozatnak csak három rongyosra olvasott kötetét sikerül majd visszaszereznem. Ott ballag még a reménybeli karmester is, szorosan a szerelmes lírai költő nyomában. Ezek mind, és még többen, az ő egyetlen fiai, vele van/vannak/vagyunk mindnyájan, kísérjük mindenhová, bármikor elérhető kódolásban elmentve az anyai emlékezet szüntelenül forgó merevlemezen. Mendegélünk szépen, békésen, kronologikus libasorban, mindenki lenézi és rühelli a kisebbet, a mögötte jövőt, és fejünk fölött a mosolygós anyai megértés közös glóriája lebeg.

Neki az utolsó Fräulein távozása után mindegyiket meg kellett értenie, ki kellett bírnia, és meg is értette, ki is bírta, és nem nevette ki, legfeljebb megmosolyogta őket, hihetetlen türelmet és bölcsességet tanúsított. Ahogy visszagondolok rá, nem volt könnyű dolga, annyi szent. A kisgyerekkorában szülei és keresztanyja által halálosan elkényeztetett fiúcska nagyon megtanulta az érdekérvényesítés nyílt és átlátszóan burkolt módjait, és azok mindig célra is vezettek. Később metamorfózisait sem kísérte semmiféle tiltás. A fiús anyák, gondolom, ahogy gyalogolunk az amerikai hadihajó fedélzetén, mind tele vannak ilyen figurákkal, levedlett bőrökkel, lyukas gubókkal, melyekből kimászott, kirágtta magát elrepült gyermekük, talán csak neki valamiért a szokásosnál tarkább és hosszabb sor jutott ezekből. Adott helyzetekben elő is veszi valamelyiket, mindig humorral, néha enyhén, megértően ironizálva. A kis Ödipusz-jelölt azonban nem lehet közöttük, aki a fürdőszobaajtó kulcslyukán át hunyorítva próbálja meglátni a teremtés titkát, amit fürdőző anyjának teste rejt, de sajnos az ajtó úgy van elhelyezve, hogy csak azt lát, amit bármikor láthat. Erről anyja semmit sem tudhat, s a kis Ödi hamarosan át is alakul mutáló, borotválkozó, cigarettázó kamasszá, aki anyját e tekintetben feledve majd jóval merészebb és furfangosabb felfedezőutakra indul a titok nyomában, mielőtt hirtelen önként fölkínálkozik számára az empirikus ismeretszerzés semmivel sem pótolható lehetősége.

*

Hadd pasziánszozzon most egy kicsit. Vacsora után a New York-i konyhaasztalon rakja a kis lapokat szép, rendezett alakzatokban. Jobb keze mutató- és hüvelykujjával, a kártyalap alsó szélét picikét fölfelé pattintva húzza le a baljában tartott pakliról a következő lapot, és kis fejmozdulattal körülnéz, keresi, a szabályok szerint hová rakhatná le. Megint parányi csettentés hallatszik, mikor lerakja. Négy- vagy ötféle pasziánszot tud, valamennyi anyai öröksége, nevük is van, de csak a Roxánra és a nagy meg a kis Olgára emlékszem – így hívták nagymamát. A hosszú ujjú, vörös körmű kéz mozgatai kecsesek, elegánsak, takarékosak, mindig azonosak, gyerekkoromban is pontosan ilyenek voltak, akár az evési koreográfiája. Egészen mások, mint keresztanyáméi, a másik nagy pasziánszozóéi. Ő külön erre a célra kék vászonnal bevont, feles rajztáblán rakja, többnyire félig ülő helyzetben a díványon, másféle, nem örökölt, hanem öntörvényű eleganciával, picit mulatva önmagán, mintegy az egészet idézőjelbe téve játszik, nem hisz benne, mint anyám, hanem csak lazít, szórakozik vele, játssza, hogy játszik, közben beszélget, telefonál, valaki végszavaz neki, és ő szerepet tanul és fölmond, sokszor bolondozik. Könnyed, sokszólamú fűgát ad elő, amelynek folyvást szétágazó, burjánzó, variálódó, majd önmagára visszacsavarodó dallama a játékoság. Finom kis kézmozdulattal és kíváncsi tekintettel húzza elő a következő lapot, aranymű-

tyűrökkel teleaggatott karperece halkan csilingel hozzá. Körülnéz, szemöldöke fölszalad a homlokán, picikét tűnődik, majd kis lemondó vagy vidám grimasszal kommentálja döntését, és puhán, könnyedén ejti oda helyére a kártyát, a renddel nem nagyon törődik. Anyám erősen koncentrálna játszani, fontos neki, játék közben nem beszél, ha szólok hozzá, keze megáll a levegőben, fölnéz, szünetet tart. Szinte kényszeresen igazgatja a lapokat szabályos sorokba. Tudom, hogy sok minden múlik azon, kijön-e a játék vagy sem. Néha előfordul, de csak nagyon ritkán, hogy csal egy picikét, vallja be egyszer gonosz kérdésemre, szégyenlős kis mosollyal. Boldog, mikor kijön, és néha komolyan elszomorodik, mikor nem. Ha megkérdem, mire gondolt, többnyire csak kis fejrázás a válasz, nem nyilatkozik. Belső világába nem enged bepillantást. Tudom, hogy a játék, amelyben a stratégiának eléggé csekély szerepe van, titkolt vágyakat segít vagy nem segít a megvalósuláshoz. Most alighanem velem kapcsolatos a titkos kívánság, ez a legvalószínűbb, vagy olyasmi, hogy ne küldjék nyugdíjba, mikor betölti a hatvanat, vagy más efféle, gondolom. Az sincs kizárva, hogy azért hallgat, mert maga is gyerekes dolognak tartja, hogy a játékkal kockára tesz valamilyen titkolt, fontos reménységet, ám közben persze hisz is a szerencséjében. Babonás egy kicsit, és hisz valamiféle befolyásolható gondviselésben is, jótettért kijáró vagy elvárható e világi jutalomban, mint ahogy valamikor én is, mindaddig, amíg a szerzetesi nevelés rengeteg lelki vizsontagság és gyötrődés után római katolikus ateistát nem faragott belőlem. Tudom, mert utólag néha bevallja, hogy fontos ügyekben Szent Antalhoz fordul, tőle kér segítséget, pénzt ígér neki. Ha kívánsága teljesül, megadja, pedig nem is katolikus. Megharagszik, mikor egyszer tréfából gonoszul megjegyzem, hogy tulajdonképpen üzletel azzal a derék szenttel, és ő szabja meg a feltételeket. Sértetten azzal vág vissza, hogy a pénz mindenképp jótékony célra megy. Nem feszítem tovább ezt a húrt.

Kényesebb téma felé próbálom terelni a beszélgetést; régóta erősen foglalkoztat, és most talán több derül ki róla. Ki tudja, adódik-e még ilyen alkalom, mikor magunkhoz képest egészen közel kerültünk egymáshoz. Nehéz szívvel vágok bele, tudom, hogy fájni fog neki. De ha már annyit elviselt életében tőlem, belőlem, akkor megbocsátja, sőt megérti ezt is.

Ha gyereket akartak, miért kellett engem nőrszökre és kisasszonyokra bízni? Abba hagyja a játékot, komor arccal maga elé néz, és hallgat. Alig foglalkoztak velem, miközben a világon mindennel elhalmoztak – talán éppen kárpótlásul? Első szavaim angol szavak voltak, akkor éppen angol nőrszöm volt. Hamarosan aztán német kisasszonyok váltották föl, míg végül, tán harmadiknak, megjelent Kisi, Drezdából. Régóta Magyarországon élt, németül már félig el is felejtett, de magyarul nem volt képes rendesen megtanulni. Nyolc évig szolgált nálunk, elválaszthatatlanok lettünk, a világon mindenkinél jobban szerettem. Valósággal búskomor lettem, mikor a háború közepe táján hirtelen elküldték. Összetört bennem a világ. Szegényke szabadnapjain elkezdett valamilyen budai Volksbund-szervezet gyűléseire járni, csak hogy német szót halljon. A politikáról, nácizmusról fogalma sem volt, nagy, jóságos szívéhez egy meddő kotlós-tyúk esze tartozott. Attól féltek, talán nem is oktanul, hogy butaságában elfecsegi, amit nálunk hall, ha mást nem, akkor a minden este megszólaló angol rádiót.

Emlékeztetem őt: milyen gyakorlatlanul vette át az anyai teendőket, és jó részüket mindjárt a szobalányra bízta. Én mondtam meg nekik, hol van ez meg az, mit mikor és hogyan szoktunk csinálni. Ő nem érezte a helyzet fonák voltát? És választ sem várok, megkockázatom a következő kérdést. Amit nemigen kérdez meg anyjától az ember: Szoptatott ő engem egyáltalán? Rövid hallgatás után sértetten válaszolja: igen. De később hozzáteszi: egy darabig. Csönd. A kisasszonyok azért voltak, mert akkoriban

ilyen családokban ez volt a szokás, mondja. Azt akarták, hogy tökéletesen megtanuljak németül, mondja. És példákat sorol. Én ellenpéldákat sorolok. És az nem csupán nyelvtanulás volt ám, amit én Kisitől kaptam, hanem sokkal inkább nevelés, teszme hozzá; vagyis engem azokban a fontos években szinte egészen a buta, teljesen műveletlen, szigor nem ismerő, bármire rávehető, áldott jószívű kisasszony nevelt, aminek máig ható következményei lettek. Ez a magyarázat tehát elfogadhatatlan – de azért így nem mondom ki mindezt.

Németül Kisitől csak egy elég gyér szókészletű konyhanyelvet tanulhattam meg, de igaz, azt jól. Évtizedekkel később, mikor műfordítói pályám sok angol és amerikai mű sikeres átültetése után Goethe-, Eichendorff-, Dürrenmatt-szövegekkel hozott össze, nagyszabású olvasási programot írtam elő magamnak, hogy megismerjem az irodalmi, egyáltalán, a művelt német nyelvet. De ez semmi volt ahhoz a korábbi, megdöbbentő felfedezésemhez képest, amit magyar szakos egyetemista koromban tettem: nem tudok igazán jól, az íráshoz-fordításhoz elengedhetetlenül szükséges szinten és mértékben magyarul. Anyám finoman szólva ügyetlenül kevert, tisztátalan és pongyola nyelvhasználat, a kisasszony deutsch-ungarisch karattyolása erősebben hatott, mint a gimnázium és az addig olvasott minőségi irodalom. Célirányos többletolvasással bővítenem és nagyon figyelnem kellett a szókészletemet, a stílusomat. Novellista nagynénémnek, aki a nagymama nemesi előnevéből – kádári – képzett írói nevén, Kádár Erzsébetként nyerte meg 1936-ban Ottlik és Örley előtt a *Nyugat* novellapályázatát, és a korszak egyik ragyogó irodalmi publicistája is volt, mint anyám mit sem sejtve maga mesélte, önkéntes penzumként Móricz- és Kosztolányi-novellákat kellett kézzel másolnia egészen addig, amíg úgy nem érezte, hogy a nyelve – amely az övével azonos háttérből származott – és a stílusa már föléri saját magas igényeit.

Az igazság az, hogy alig láttuk egymást. Anyám egy darabig délután megnézte a megírt vagy megrajzolt leckét, később, az első egy-két gimnazistaévben apám néha, ha éppen kedve támadt, kikérdezte a latint, amit jól tudott, ő is nyolc évig tanulta, és jogász volt. Villanyoltáskor anyám bejött hozzám, és puszival búcsúztunk éjszakára. Jóformán ennyi. Jó tanuló voltam, nem kellett segítség, de közös programoknak nagyon örültem volna. Ilyenek ritkán adódtak, kivéve a nyaralásokat. Korabeli lapokból látom, hogy Kisin kívül Gizi vitt az Állatkertbe, de még a margitszigeti uszodába is. Annyi igaz, hogy anyám kísért úszóleckékre a Rudas-fürdőbe és a nyápic kisfiúk tornaóráira Keresztessy bácsi Szentkirályi utcai tornacsarnokába. Vacsorára vagy vacsora után, ha ők éppen nem mentek el valahová, akkor vendégek jöttek, szinte minden áldott este, nemritkán nyolc-tíz ember, jó részük majdnem mindennapos törzsvendég. Fürdés után be kellett menni a szalonba és külön-külön mindenkinek jó éjt kívánni, amit különösen utáltam. Nagyszabású estélek, *soirée*-k is előfordultak, komoly előkészületekkel, több tucat vendéggel. Ilyenkor én teljesen zárójelbe voltam téve, és általában keresztanyámnál aludtam, ahol a hatalmas villa manzárdján festett magyaros bútorokkal, szőttesekkel és köcsögökkel berendezett, fürdőszobás, teraszos kis lakosztály várt rám. Előfordult, hogy napokig alig láttam a szüleimet. Reggel néha levélkéket találtam az éjjeliszekrényemen. Apám nagy kihagyásokkal folytatásos verses regényt írt nekem Pisi Misi és Kaki Maki könnyen elképzelhető, izgalmas kalandjairól, és anyám is megpróbálkozott valami kis mulatságos történettel, amit kedves, ügyetlen rajzocskákkal illusztrált.

A család együtt ebédelt, utána apám lefeküdt aludni, majd sokszor visszament az irodába, vagy esetleg ügyvédbojtárjai jöttek hozzá referálni. Én tanultam vagy cserké-

szetre, esetleg focizni mentem, anyám pedig a szakácsnővel tárgyalt, átnézte a számlákat, megbeszélte a menüt, a befőzést és egyebeket, a szobalánnyal konzultált, hogy mikor jöjjön a mosónő, milyen ágyneműt húzzon föl, mikor legyen nagytakarítás, ezüsttisztítás és hasonló dolgokról. A nála húsz évvel idősebb szakácsnőt, a tízzel fiatalabb szobalányt, a házmester nagyobb alkalmakkor kisegítő fiatal feleségét és az aranyos mosónőt egyaránt ő is, apám is „fiam”-nak szólította, amit már gyerekfejjel is nevelésnek éreztem. Erre is azt mondja most: ez volt a szokás. Tény, ezt tudom, az így szólítottakat, akiknek nagyon jó dolguk volt nálunk, csöppet sem zavarta, mert rajongtak szüleimért. Mikor a szobalány egyik kimenőjén „megesett” egy katonától a Városligetben, anyám mindenben gondoskodott róla, szülésről, kórházról, elvállalta a keresztanyaságot, ellátta bőséges hozománnyal, hosszabb fizetett szabadságra hazaküldte, apám pedig, ügyvéd lévén, könnyen rákényszerítette a fiatal bányászt, hogy feleségül vegye a megesett lányt. Amerikából aztán a kis bakonyi faluba is mentek az ajándékcsomagok. Egyik hazalátogatásakor kérésére elvittem őt oda, és a viszontlátáskor a börtönt járt, amerikás egykori nagyságos asszony és a már nagymamává lett tsz-tag egykori szobalány boldogan ölelgették egymást. Ezt mind tudom, és nem válasz a kérdéseimre. Mi készítette, hogy úgy éljen, ahogy akkor élt? Annyira fontos volt a társasági élet? Nem mondom ki, de ebben benne van: fontosabb, mint a gyereke?

Rakja tovább a lapokat, aztán megáll. Igaz, mondja rekedten, keveset foglalkoztak velem. Érzem, ez most mélyről jövő, nehéz vallomás. Apám nagyon elfoglalt ember volt, és beteg is, nem sokkal a születésem után kapta az első infarktuszát, és különben a pedagógiai érzék, a kisgyerekekhez kellő türelem teljesen hiányzott belőle. Ő pedig, bevallja, azóta maga is sokat tűnődött saját akkori szerepén. Hozzáteszi: mélyen sajnálja, nem fél kimondani: fájjalja, sőt szégyelli, hogy elhanyagolt engem. Magyarázata van rá, de mentsége tulajdonképp nincsen. Elkapta a színes, mozgalmas társadalmi élet, a sok érdekes ember, akikkel együtt lehetett, akik főleg apám révén ismerték meg, befogadták és megszerették, keresték a társaságát. Együtt rekonstruáljuk a gyakoribb vendégek névsorát. Bajor Gizi előadásról jövet sokszor beállított a férjével. Paló Imre és felesége szintén gyakori vendég volt; apám halála után az énekes lett a hivatalos gyámom. Gyakran jött Cs. Szabó, aki a Rádióban dolgozott, és a korszak híres bemondónőjének, anyám barátnőjének, Gecsónének udvarolt – később feleségül is vette. Magas, harsány, nyerítő nevetése behallatszott hozzám a hálószobába. Illés Endre anyám író nővérének a kedvese volt, Zilahy Lajos pedig apám ifjúkori barátja. Heltai Jenő és Hatvány Lajos is nemegyszer járt nálunk feleségével. Szabó Lőrinc és Tamási Áron is előfordult olykor. Csathó Kálmán Bajor Gizi udvarához tartozott. Kandó László festő, később majd főiskolai tanár és Rákosi Mátyás udvari portréfestője, a közelben lakott, szinte hazajárt hozzánk. A második Gömbös-kormány belügyminisztere, a Magyar Távirati Iroda, a Magyar Filmiroda és a Rádió elnöke, Kárpátalja kormányzó biztosa, vitéz Kozma Miklós, a keresztapám volt. Halála után özvegye már anyám legjobb barátnőjeként a nyilasok alatt egy ideig bújtatta még a század elején, egyetemista korában kikeresztelkedett zsidó apámat. Anyám két nővére, a földbirtokosné és az író nő, természetesen sűrűn előfordult, nálam tíz évvel idősebb lányaik néha egy-két hétig nálunk is laktak, párszor velünk nyaraltak. Jó néhány kevésbé érdekes név is fölmerül még a közből, rokonok, politikusok, arisztokraták, néhányukra alig emlékszem. A *high society*, mondom kissé gúnyosan nevetve, mert kezd fölmenni bennem a pumpa. Voltak köztük, akiket ki nem állhatott, mondja mintegy mentegetőzve, és pár nevet említ. Hogy köztük van Illés Endre, volt főnököm a Szépirodalmi Kiadóban, a ma-

gam tapasztalatából is, teljes mértékben megértem. Az író halála után azonnal friss özvegy anyámnak kezdett hevesen udvarolni, „olyan volt, mint egy hüllő”, teszi hozzá anyám, és megborzong. Akkor miféle kényszer folytán kellett ezeket újra meg újra meghívni? Elgondolkodik. Barátok hozták a barátaikat, sokan feleségestül jöttek. Természetesen, meghívásviszonzási, szívességmeghálálási kötelezettségeik is voltak, mint mindenkinek. Ilyen volt akkoriban a társasági élet, mondja, és érzem, már szabadulna a témától. Bizonyos dolgokat még mindig adótnak tekint, nem revideálta, elfogadja őket. Elmeséli, hogy az egyik *soirée* alkalmával a vendégek őrizetlenül parkoló harminchat kocsijának valamennyi gumiját kiszúrták. A legtöbben saját maguk vezették kocsijukat, a néhány sofört pedig behívták vacsorázni a konyhába. Ez állítólag az illegális Kommunista Párt szervezett akciója volt, Kozma Miklós, a korábbi belügyminiszter ellen.

És ha már a szoptatásról volt szó, mondja hirtelen, eszébe jut egy mulatságos kis eset. Érzem, ezzel most szeretné lezárni a gyötrő témát. Megint abba hagyja az újra-kezdett játékot. Valahol társaságban megismerkedett egy jóképű mérnökkel, valami gyáros vagy vállalkozó volt, aki elkezdett neki hevesen udvarolni. Ott lakott a közelünkben a Sas-hegyen, és néha kora délután, mikor nyilván megfigyelte, hogy apám nincs otthon vagy alszik, beállított. Alighanem úgy számított, hogy a huszonegy évvel idősebb, nagyon elfoglalt és akkor már szívbeteget férj mellett esélye van a harmincéves asszonynál. Nem lehetett nem fogadni, csak úgy kitenni, de a dolog kezdett már kellemetlenné válni, ezért egy ilyen alkalommal behívott engem a szalonba, hogy ne kelljen egyedül lennie a tolakodó udvarlóval, én pedig a ritka alkalmat fölhasználva, fölkéredzkedtem az ölébe. Mialatt fejem fölött folyt a diskurzus, fölfedeztem, hogy anyámnak elöl, a mellkasán két érdekes, rugalmas, kerek dudora van, ami valahogy még sohasem tűnt föl nekem addig. Meg is kérdeztem: „Mamikám, mi ez itt magának?” Mindketten iszonyú zavarba jöttek, majd nevetéssel ütötték el a dolgot. Ezt sosem felejtí el, mondja befejezésül, és játszik tovább.

Azt nem teszi hozzá, amit csak évtizedekkel később, már halála után, az unokanővéremtől tudtam meg. Mikor egy következő alkalommal végre határozottan és végleg kiadta a mérnök útját, az hazament, és föbe lőtte magát. Ez tehette valóban felejthetlenné a dolgot. Vajon egyszer magától is szóba hozta volna mindezeket? Később, talán. De hiába tűnődöm. Nem tudom.

*

Akkori anyám rendkívül szép, finom, arisztokratikus jelenség volt, igazán nem *femme fatale*-fajta. Divatosan, de sosem feltűnően öltözködött, nagyon adott magára. A fényképek és emlékeim alapján érdekesnek és nagyon vonzónak, de nem különösebben szexisnek mondanám. Vonzereje a nőiességnek másik, az érzékiségnél magasabbnak, mindenesetre finomabbnak és civilizáltabbnak mondható síkján sugárzott, és sokféleképpen. Egy tapasztalt férfinak meg kellett volna éreznie, hogy nem az a fajta feleség, aki bármiféle kalandra kapható – bár az is lehet, hogy a mérnököt éppen ez izgatta. Házasságáról semmit sem tudok, de annyit láttam, hogy amikor csak lehet, együtt vannak, szeretik egymást, aggódnak egymásért, harmóniában élnek, veszekedni sohasem hallottam őket. Jóképű, elegáns, fiatalabb korában nagy nőcsábász és közkedvelt, jó humorú társasági sikerember apámat első felesége, Bajor Gizi mutatta be neki egy bálban. Ő lett a harmadik feleség; elődje Herczeg Ferenc húga volt. Apámat súlyos szívbaja, halála előtti fél éves ágyban fekvése idején anyám gondosan ápolta, de elfoglalt-

sága miatt magánápolónőt is alkalmaznia kellett – abból lett aztán Amerikában a legjobb barátnő, Annuska, útitársunk a bedöglött Studebakerben, aki az első időkben beilleszkedését segítette, valósággal rajongott érte, végül haláláig mindenben féltőn gondját viselte. El tudom azonban képzelni, hogy a több mint két évtizeddel idősebb, beteg és rendkívül elfoglalt, híres ügyvéd férj mellett idővel talán nem volt könnyű az asszonyi élete. Mégis teljesen elképzelhetetlen, hogy más férfival, akár csak flörtölési szinten is, dolga lett volna. Nemcsak én gondolom ezt, de a halála óta megkérdezett unokanővérem és Annuska is állítja, mégpedig teljes, szinte felháborodott határozottsággal. Apám halála után Pesten volt egy barátja, ő maga mondta itt el nekem később, de megint csak kérdésemre. Az illetőt, aki sas-hegyi törzsvendég volt, közelről ismerem, és nagyon szerettem. Kedves, elegáns, jószívű, bohém agglegény volt, valahai délvidéki földbirtokos és főispán, afrikai elefántvadász, aki tekintélyes vagyonát, főleg kártyán, elkótyavetyélte. Bérmaapám is ő volt; nála töltöttük anyámmal ketten az ostromot, mert apám másutt bujkált. Nyugodtan megmondhatta, mert örültem volna, de azt hitte, bántana engem, mondta. Eléggé aggályos, ha saját halott édesanyja intim világába próbál önző kíváncsiságával behatolni az ember, de minden kérdést kényszeresen tisztáznom kell, mielőtt ott, ahol a halottak nemlétező lelkei nemléteznek, né tán mégis újra láthatom. Vagy ha a sok millió fényévnyi távolságban egyes asztronómusok szerint valóban létező, végtelen számú párhuzamos világegyetemek valamelyikében a végtelen időben újra összeáll az atomoknak az a kombinációja, amelyben a fia vagyok, akkor minden fenntartás nélkül tudjak fölnézni rá.

*

Anyám estélyiben, anyám bokáig érő, sárga selyempongyolában, anyám divatos kosztümjeiben, kalapjaiban, bundáiban, anyám egyrészes, szigorú, fekete fürdőruhában, anyám az óvóhelyen hosszúnadrágban, barna lódenkabátban, hozzá majd bakancsban, mikor romeltakarításra kell mennie, özvegy anyám már szerényebb, ostrom utáni eleganciával eszpresszójának kávéfőzőgépe mögött, anyám rabruhában, anyám Corvin áruházi szürke munkaköpenyében, magas szárú cipőben, anyám újra rabruhában, anyám megint munkaköpenyben és magas szárú cipőben, és anyám hosszúnadrágban, lódenkabátban és ismét bakancsban, mikor kockázatos éjszakai szökéséhez eltöztönten, 1956 Szilveszter napjának hajnalán kis cókókjával eltűnik szemem elől a Déli pályaudvarról induló ócska személyvonat kocsijában. Ezek mind az én anyám, ott állnak abban a konyhában, itt vannak bennem az emlékezet montázstechnikájával egymásra vetítve mind. Ő, aki magában hordozott, megszült erre a világra, aki szoptatott, aztán másokra bízott, aztán megváltozott benne és körülötte a világ, és ő attól kezdve csak értem, csak nekem élt. Ott mennek bennem is sorban ezek az ő régi, elhagyott, meghaladott énjei, de Amerikában egy újat látok viszont, olyat, aki főz, vasal, takarít, csavarhúzokat és reszelőket használ, idegenek gyerekeire vigyáz, másoknak tortát süt, és most nekem akarja adni Amerikát.

Én pedig aljas módon az utolsó napokra hagyom, tervezem azt a vallomást, amelyről tudom, hogy nagyon szíven fogja ütni. Nem vagyok jó konspirátor, az arcom, a hangom, a viselkedésem vagy az ördög tudja, mi, főként talán az ő ösztöne elárulja neki, hogy mondandóm van. Azt kell bevallanom neki, hogy aradi múltjának legszebb, legértékesebb, legbecsesebb darabját, a hatalmas, vagyont érő barokk tabernákulumot távozása után néhány évvel eladtam, hogy az árértékért egy kis használt balatoni vitorlást vehessek magamnak.

Két méternél is jóval magasabb volt; úgy hatott, akár egy katedrális. Különféle csavaros barokk voluták, oromdíszek, egy muzsikáló társaság aranyozott keretbe foglalt színes képe és két tükrös, oltárszerű ajtó díszítette a felső részt. Az alatt nyílt a lehajtható írólap. A tükrös ajtók és az írólap mögött, illetve alatt is számtalan rekesz és fiók, és az egész, hatalmas, tagolt, fényesre polírozott barna felületen változatos, csodás intarziák. Alul három nagy, kettős barokk hullámvonalú fiókból álló szélesebb rész, az egész pedig rövid, tömör lábakon állt. E fiókok egyikét a kivert nyilasok után rövid ideig a villában tanyázó oroszok elégették tűzifának. Amint tehetette, az ostrom után anyám sok pénzért, szakemberrel pótolta ezt az ordító hiányt.

A felső részben, a tükrös ajtók mögött és az írólap alatt negyven, szinte észrevehetetlenül elhelyezett titkos fiók nyílt. Ha anyám letartóztatásának estéjén nem viszem el keresztanyámhoz az oroszok után megmaradt ékszerét és a nem kevés, rejtegetett aranyat és valutát, az államosítás előtti utolsó percben okosan eladott balatonföldvári villa konzervált árát, amit aztán éjszaka Gizi férjével ketten a kertjükben elástunk, akkor a másnap hajnalban egy rendőr kíséretében házkutatásra kiküldött két ostoba ávós nem találja meg. Giziék azonban biztonság kedvéért beavattak még egy személyt, és mikor haláluk után a kincset ki akartam ásni, az már nem volt a helyén.

Nem könnyű együtt élni egy műemlékkel. Gyerekkoromban állandóan vigyázni kellett, neki ne menjek, meg ne karcoljam, föl ne sértsem. Levált darabkái a cigarettásdobozban várták, hogy helyükre kerülhessenek. Anyám a Mária Teréziának, néha *secrétaire*-nek, néha *trumeau*-nak hívta. Fölül igazi tabernákulum volt, vagyis oltáriszentségtartó-szerű, de lejjebb valóban szekreter vagy trümó, mert íróasztal céljára is szolgált. A vevő képzett szakember volt. Tőle tudtam meg, hogy nem Mária Terézia kori, hanem korábbi és délnémet eredetű. Rögtön látta, hogy nem értek hozzá. Értékéről fogalmam sincsen. Tett egy ajánlatot, és én, aki alkudozásra képtelen vagyok, és bűntudatomban minél előbb túl akartam lenni az egészen, hát azonnal elfogadtam. Az összeget le sem merem írni; nagyjából annyi volt, amennyit az eléggé lestrapált kis kalózvitorlásért, vitorlák nélkül, kértek. Ma csillagászati összeget érne.

Vitorlázni ujjongó szabadság, szenvedély, semmihez sem hasonlítható, boldog, mennyei életérzés. Az ember folytonosan vágyik rá, álmodik vele, hiányától szenved, ami nem mondható el egy mégoly szép bútorról. Nagyjából ez volt bennem, mikor anyám egyszer csak megkérdi: Nincs-e valami kérdezni- vagy mondanivalóm? Mert ő úgy érzi, hogy van. És akkor töredelmesen, de a dolgot ügyetlenül kissé bagatellizálni próbálva, bevallom bűnömet, és utána megadóan várom a villámcsapást. Le is sújt azonnal. Sohasem hallott, éles, kemény, szinte durva hangon rám kiált, hogy hát elment az eszem? Tudom én, hogy mit csináltam? Hogy kicsoda családi értéket herdáltam el? Hogy kié volt az a gyönyörű bútor? Dédnagynénjéé, akit ő gyerekkorában még ismert, és akit Damjanich Jánosnének hívtak! Egy vitorlásért! Csapkod, liheg, morog, dohog dühében, tárgyakat lökdös arrébb, nagy, kemény léptekkel föl-alá jár, legszívesebben, azt hiszem, megütne. Soha életemben nem láttam ilyennek. A vételárat meg sem kérdezi, én nem sietek tudatni. Aztán hosszan hallgat, és én szinte hallom a méltatlankodását, a fölháborodott belső monológját, érzem a csalódását, a fájalmát. Akár gyerekkoromban, mikor rossz voltam, nem tudom, most mit csináljak, osonjak ki vagy maradjak, szóljak, mentegessem magam, vagy jobb, ha hallgatok, amíg le nem csillapszik.

Aznap este majdnem némán vacsorázunk. Keményen koppan a tányér az asztalon, mikor élém teszi. De meg kell törnöm a csendet, pár nap múlva elutazom, nem válha-

tunk el így. Mesélem, hogy a dolog azután történt, hogy ötvennyolcban, egy nagyszabású ideológiai tisztoztatás során, a begyulladt Illés Endre aktív közreműködésével, kirúgtak lektori állásomból, mégpedig olyan káderlappal, hogy utána hat évig nem tudtam elhelyezkedni. Ezt persze tudja, de nem ismeri a részleteket. Fordításból, cikkírásból, antológiászerkesztésből, lektorálásból, rádiós munkákból éltem, hol rosszul, hol még rosszabbul, néha kicsit jobban, de állandó anyagi gondok között. Akkori barát-nőmnek, későbbi első feleségemnek Tihanyban kis háza volt, az szolgáltatta a bűnre vezető alkalmat. Ő sohasem vitorlázott, áradozásom nemigen hat rá. Mégis, érzem, hogy enyhül a haragja; talán, sőt biztosan, azért, mert fölfogta: nem könnyű életemben az a kis vitorlás a boldogságot jelenti. Egy-két napig még vissza-visszatér a dologra, de már csak korhol, és megint Muksika, haszontalan és meggondolatlan, de az ő Muksikája vagyok.

Aztán ott állunk a repülőtéren, kezemben szocialista útlevellem, arcomon a csókja, homlokomon a rárajzolt láthatatlan kis kereszt, és visszanézve még látom gyanúsán csillogó szemét, és ahogy bátorító búcsúmosollyal álcázni próbálja, majd elveszítjük egymás tekintetét, és évekre újra közénk tódul az Óceán.

Térey János

FÜRDŐHELY FUTTÁBAN

A látkép vetekszik a sorrentóival;
Mégis úgy kapod a kezed a szájad elé,
Mintha hullát találtál volna. A pannon
Dombon faverandás kísértetváros.
Idefönről a tóhoz költözött az élet,
S e vicinális Wiesbadent, e fiók-Sorrentót
Itt hagyta gondozatlanul.
Villáról villára megejtőbb
A kicsorbult akarat képe
– Bedőlt kertvendéglókkal,
Zsúrteraszokkal –: a másolt Magyarország
Mindig elfekvőben nyújtja
A legpompásabb látványt,
Kifakultában a leggyönyörűbb.

Nagyságos július, a Zöld orgonapontja;
Mégis, a hely szelleme mit sem
Törődik a szezonnal. Durcásan telet.
Lengő ablaktábla egy lakatlan házon,
Rossz jel. Annyit tesz: haldokló.